

FIGYELŐ

A tájékoztató szolgálat határai a tudományos nagykönyvtárakban. A könyvtári tájékoztató szolgálat „határai”-nak problémakörével nem foglalkozhatunk addig, amíg nem tisztáztuk, mit értünk a könyvtári tájékoztató vagy dokumentációs szolgálat fogalmán. E kérdésben idézhetjük BISHOP angol könyvtáros találó meghatározását: „...„A tájékoztató munka... segítség a kutatásban, de nem jelenti magát a kutatást.” (*The reference librarian in university, municipal and specialised libraries*. Ed. by James D. Stewart, London, 1951. 28. l.) A tájékoztatás tehát a könyvtárak részéről olyan szolgálat, amely messzemenő segítséget nyújt az olvasóknak a legegyszerűbb könyvtárhasználati kérdésektől kezdve egészen a bonyolult tudományos problémák irodalmának felkutatásáig, sőt kiterjed ez a segítség a kutatás módszertanának ismeretására és a dokumentumok tartalmi feltárására is.

Miért van szükség a könyvtári tájékoztató szolgálatra? Abból az általános könyvtári tapasztalatból kell kiindulnunk, hogy minden olvasó tájékozatlan. Ám a gyakorlatban ez az általánosság meglehetősen *differenciált* képet mutat: az olvasók tájékozatlanságának *különböző minőségi fokozataival* állunk szemben.

Ezek a fokozatok oly jellemzőek, hogy a tájékoztató szolgálat gyakorlatában mint reference kérdés-típusok realizálódnak.

A kérdések irányulhatnak:

1. a könyvtárral, főleg a könyvtári segédeszközökkel kapcsolatos tudnivalókra;
2. irodalom kérésére;
3. tudományos vagy egyéb tények felderítésére.

A tájékoztatás másik mozzanata: az olvasók kérdéseinek megválaszolása.

A válaszadás módszerét, tartalmát és tudományos értékét tekintve a könyvtári tájékoztatás *formái* ugyancsak eltérőek lehetnek.

Megkülönböztethetők:

1. felvilágosítás (gyors tájékoztatás), amikor a könyvtáros abban a szerencsés helyzetben van, hogy az olvasó kérdésére képes azonnal válaszolni;

2. irodalomkutatás (néha probléma-kutatás), amikor az olvasó kérdését a könyvtáros nem tudja vagy nem látja célszerűnek azonnal elintézni, mert a válaszadás igényes felkészülést, kutatást kíván a könyvtárostól.

A fenti két esetben a könyvtáros választ ad az olvasók kérdéseire. E mellett a *passzív* tájékoztatás mellett találkozunk a tájékoztatás olyan formáival is, mikor maga a könyvtáros a kezdeményező (egyszemélyben a kérdező és felelő).

Így adódnak a tájékoztatás *aktív* formái:

3. Figyelőszolgálat (bibliográfiai adatokra vagy tényekre). Rendszerint már nemcsak „egy olvasó” igényeinek kielégítését célozza, hanem szakemberek és tudományos kutatók csoportjainak munkáját kívánja szolgálni. Célja: figyelni a megjelenő

könyv, folyóirat és egyéb dokumentációs termékeket, néha tényeket is, s a megfelelő információt — külön kérés nélkül — a megfelelő olvasócsoporthoz eljuttatni.

4. Bibliográfiák, esetleg címtárak, adattárak.

Az eddigiek áttekintésére szolgáljon a következő táblázat :

Az olvasó kérdéseinek tárgya	A könyvtári tájékoztatás formái			
	passzív tájékoztatás		aktív tájékoztatás	
	Felvilágosítás	Irod. probl. kutatás	Figyelőszolgálat	Bibliográfia, adattár szerk.
A könyvtár használata	Felvilágosítás a segédeszközök használatára vonatkozóan		Havi stb. időközben megjelentetett könyvtári újság, hirdő	Prospektusok stb. szerkesztése
Irodalom	Bibliográfiai felvilágosítás	Irodalom-kutatás	Figyelőszolgálat címekről (Új szerzeményi jegyzékek stb.)	Bibliográfiák szerkesztése
Tények	Adatszolgáltatás	Probléma-kutatás	Figyelőszolgálat adatokról	Adattárak szerkesztése

Az olvasók szükségleteit kifejező kérdés-típusok összessége tehát az az egyik objektív tényező, amely megszabja egy könyvtár tájékoztató szolgálatának helyes arányú kialakítását, differenciálásának határait és módszereit. Azaz: hogy egy könyvtárban a könyvtárhasználók részéről a fent említett kérdés-típusok közül mely kérdéscsoportoknak a tömeges jelentkezése kíván állandó szolgálatot a könyvtár részéről, — ez döntően meghatározza az adott könyvtár tájékoztató szolgálatának kiépítését.

Világos, hogy csak olyan mértékben szabad differenciálnunk a tájékoztató szolgálatot, amilyen mértékben erre objektíve szükség van, tehát ameddig emeli és nem terheli az adott könyvtár kapacitását. Ma, a szocializmus építésének idején, amikor a néptömegek kulturális forradalmát éljük, amikor a technika olyan iramú fejlesztésében kell részt vennünk, mint a múltban sohasem, — nyugodtan állíthatjuk, hogy nincs Magyarországon olyan nagykönyvtár, amely saját tájékoztató szolgálatának megszervezése elől kitérhetne. Továbbmenően, nincs olyan szakkönyvtár, amely tájékoztató szolgálatának differenciálását elmulaszthatná anélkül, hogy ez károsan vissza ne hatna a könyvtár, közvetve pedig a tudomány és technika fejlődésére. Elemezzük ezek után az egyes olvasói kérdés-típusokat, és ezzel kapcsolatban a könyvtári tájékoztató szolgálat feladatait.

A passzív tájékoztatás

Minden nagykönyvtár felvilágosító szolgálatának állandó és fontos feladata e kérdések megfelelő megválaszolása. Miért van erre szükség? A fejlődés során a nagykönyvtárak dokumentumanyaga tömegük és tartalmuk sokrétegűségénél fogva „elidegenedett” az olvasótól. A nagykönyvtárak raktára ma már a legtöbb országban nem nyájas „bön-

gészde", hanem a dokumentumok tömegét valamilyen szigorú elv szerint magában foglaló *tároló és megőrző hely*, amely nemcsak *helyileg, de tartalmilag is megközelíthetetlen az olvasók számára.*

Szükség van tehát *közvetítő segédeszközökre* a könyvtár anyaga és az olvasók között. E célt szolgálják a katalógusok és egyéb könyvtári segédeszközök.

De vajon *elegendő-e* ez az „*automatikus*” kapcsolat a könyvtár anyaga és az olvasók között? Észlelhetjük-e, hasznosíthatjuk-e a könyvtár anyaga és az olvasók találkozásában jelentkező kölcsönhatásokat másképpen, mint emberi megfigyelésekkel?

Nyilvánvalóan, nem. Szükség van tehát a szakemberre, a jól képzett könyvtárosra, aki hozzásegíti az olvasót ahhoz, hogy a könyvtár „*elidegenedett*” dokumentumanyagát „*magánvalóból*” „*neki való*”-vá változtassa azzal, hogy a katalógusok és egyéb segédeszközök használatára megtanítja, tehát a könyvtári kutatás első lépésként a felsegíti.

Bibliográfiai felvilágosítás. Az olvasót első foknál tájékoztató könyvtárosnak — a könyvtárra vonatkozó kérdéseken kívül — általában két tipikus kérdésre kell válaszolnia: Megvan-e egy bizonyos mű a könyvtárban? Milyen művek vannak a könyvtárban és a világirodalomban egy bizonyos témára vonatkozóan? E kérdések sikeres megválaszolására két eszköz áll a könyvtáros rendelkezésére: a *katalógusok* és a *bibliográfiák*. E két tipikus olvasói kérdésen kívül a felvilágosítónak az olvasói kérdések még számos további variációjára is fel kell készülnie, melyeket a kéznél levő fontosabb bibliográfiai segítségével röviden megoldhat. Pl. az olvasó nem tudja a szerző nevét, helytelenül jegyezte fel az általa keresett dokumentum bibliográfiai adatait, nem tudja az irodalomban megadott rövidítéseket feloldani, nem tud az egyes kiadványfajták között a keresés szempontjából különbséget tenni stb.

Adatszolgáltatás. Továbbmenően a felvilágosító feladatkörébe tartozik azoknak a ténykérdéseknek a megválaszolása is, melyek egy-egy kézikönyv megfelelő helyen történő felütésével elintézhetőek. Pl. Mikor született JEDLIK Ányos? Ki építette az Operaházat?

A válasz sikerének feltételei. Hogy e példákkal illusztrált esetekben sikeres lesz-e a válasz, több tényezőtől függ. Ezek a következők lehetnek:

1. a könyvtáros könyvtártechnikai és bibliográfiai tudása,
2. a rendelkezésére álló dokumentációs bázis szélessége,
3. a dokumentumanyag könyvtári feltárásának mértéke és minősége.

A felvilágosító könyvtáros az olvasóval szemben passzív szerepet játszik: adott feladatot kell megoldania. Mégis azt kell állítanunk, hogy a könyvtári tájékoztatás határait megszabó tényezők alakításában a felvilágosító könyvtáros is részt vehet.

A könyvtáros képzettsége. Tájékoztatni csak az tud, aki maga is állandóan tájékozódik. Tehát a könyvtáros folyamatos ideológiai és szakmai továbbképzése szükséges ahhoz, hogy feladatát jól elláthassa. Hangsúlyoznunk kell itt azt is, nem közömbös, mennyire ismeri a felvilágosító könyvtáros saját könyvtárának anyagát, hiszen ezzel jelentősen megnövelheti munkája értékét, *kiszélesítheti az általa adott tájékoztatás határait.*

A könyvtár dokumentumanyaga második tényezőként szerepel. A felvilágosító könyvtárosnak fontos feladata figyelni az olvasók reflexióit a könyvtár anyagára, beszerzéseire vonatkozóan. A felvilágosító a könyvtár beszerzési osztályának külső megfigyelője szerepét tölti be akkor, amikor közvetíti az olvasók meglegedését vagy panaszait, kéréseit a könyvtár beszerzési osztályához. Igen értékesek ezek az információk, mert a könyvtárat látogató szakemberek egy sokszemű ellenőrző berendezés szerepét töltik be, akik ismerői és értékelői az egyes szakterületeken megjelenő sakkönyveknek, és feltételezhetően többet tudnak róluk, mint a könyvtáros. Így az egyes könyvekről mondott véleményük, észrevételeik fontos segítséget jelentenek mind a beszerzési osztály, mind a felvilágosító könyvtáros számára. Ilyenformán a felvilágosító könyvtárosnak módjában

áll a szakemberek véleményére támaszkodva javaslatokat tenni a könyvtár dokumentációs bázisának ilyen vagy olyan irányú bővítésére. Vagyis: *a tájékoztatás határainak bővítéséhez ily módon a felvilágosító tevékenyen hozzájárulhat.*

A tájékoztatás határait befolyásoló harmadik tényező a *dokumentumanyag könyvtári feldolgozásának mértéke és minősége.* E téren majdnem minden nagykönyvtárnak sok a pótolnivalója, hiszen még nem dicsekedhetünk azzal, hogy könyvtáraink dokumentumanyaga a modern könyvtári feldolgozási és feltárási követelményeknek megfelelően van nyilvántartva. (Gondolok itt a decimális rendszer vagy más modern rendszerek szerinti feldolgozásra, indexek, témakartotékok készítésére, a rejtett bibliográfiák feltáráására stb.) Fontos feladata tehát minden nagykönyvtár feldolgozási apparátusának az e téren mutatkozó adósság törlesztése, mert ezzel szélesíthetik ki — szinte előre nem látható mértékben — egy könyvtár dokumentációs bázisát és az ott folyó tájékoztatás határait. Az e téren végzett munka a könyvtár kapacitását nem egyenes arányban, de ennél nagyobb mértékben képes megnövelni. Hangsúlyoznunk kell tehát: *a jó tájékoztatás az egész könyvtári együttes jó munkáján alapszik.* Levonhatjuk a következőt: a könyvtári feldolgozás mértéke és minősége döntő tényező a tájékoztatás határainak kérdésében.

A felvilágosító szolgálat pedig tegyen javaslatokat, hogy az olvasói szükségletek hol kívánják a feldolgozás megjavítását vagy a részletekbe menő tartalmi feltárást.

Irodalomkutatás (problémakutatás). Mint már az előző fejezetben említettük, az irodalomkutatás az olvasói kérdések azon típusához tartozik, melyekre a választ a könyvtáros csak alapos felkészüléssel adhatja meg.

SZENTMIHÁLYI János *A könyvtári tájékoztatás módszereiről* (Magy. Könyvszlc. 1956. 1—13. l.) c. cikkében kimerítően foglalkozik az irodalom és problémakutatás (l. „tájékoztató bibliográfia” és „adatszolgáltatás”) kérdéseivel, a tájékoztatás módszereinek történeti kialakulásával és mai korszerű módoszataival. SZENTMIHÁLYI cikkében közölt három „téma-megközelítési” módszert (kronológiai, topográfiai, biográfiai) könyvtárunk gyakorlata kiegészíti még néhány egyéb irodalomkutatási eljárással, pl. megközelítés egy rokontémán, alkalmazási területen stb. keresztül (vö. SEBESTYÉN Géza: *A tájékoztatás. 2. rész. Irodalomkutatás.* A Könyv, 1955. 548—550. l.). A fenti cikkekre való hivatkozás felment bennünket attól, hogy részletesebben foglalkozzunk az irodalomkutatás problematikájával. A mi szempontunkból most az a fontos, mennyiben módosulnak a tájékoztatás határai.

A lényeges változás — a felvilágosításhoz viszonyítva — az, hogy ez esetben a határoknak nem „horizontális” tágitására törekszünk, hanem elsősorban a kutatás elmélyítését, finomítását tűzzük ki célul, — tehát „vertikális” irányban végezzük a határok kitolását.

Még nagyobb hangsúlyt kap ez a változás a problémakutatásban, ahol a kutatás szempontjait a könyvtáros nagy részben önállóan határozza meg, és a tájékoztatás gondolat tartalmi határait több irányban is kénytelen keresni és elmélyíteni.

Az aktív tájékoztatás

Figyelőszolgálat. A tudományos és szakkönyvtárak tájékoztatási munkájának egyik igen sikeres formája.

Általában az a típus ismeretes, amelyen keresztül bibliográfiai adatokat közlünk, egyes könyvtárak új szerzeményeiről vagy a világirodalmi termésből bizonyos szempontok szerint válogatott új dokumentumokról adunk hírt a kutatóknak.

Hazai könyvtáraink ma már egyre gyakrabban alkalmazzák ezt a tájékoztatási formát. Nemcsak olyan nagy könyvtárak példája említhető itt, mint az Országos Műszaki

Könyvtár, amelynek cédulaformában sokszorosított, népszerű „figyelő-kartonjai”-n keresztül ma már több mint 1000 téma új irodalmáról értesülhet folyamatosan a megrendelő, — hanem a vállalatok és kutatóintézetek kis könyvtárai is megszervezték figyelőszolgálatukat. (L. Csepeli Vas- és Fém-Művek könyvtára.) Megjegyzendő: a figyelőszolgálat népszerűsítése terén nagy érdemei vannak a *Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója* c. szakkönyvtári lapnak, mely sorozatosan közölt ismertetéseket a figyelőszolgálat korszerű, kis könyvtárakban is alkalmazható módozatairól.

Mi a figyelőszolgálat jelentősége a könyvtári tájékoztatás határainak kiszélesítését illetően?

A felvilágosítástól és irodalomkutatástól eltérően — ahol az olvasó a kezdeményező — a figyelőszolgálatnál a könyvtár önálló kezdeményezésén van a hangsúly (aktív dokumentáció). Feltételei (elsősorban a műszaki könyvtárak szempontjából):

a) A szakkönyvtáros legyen tisztában a tudomány és ipar jelen (aktuális) feladataival, problémáival.

b) A tudományágak és a technika jövőbeli, előrelátható fejlődési irányjaival. Hogyan érhető ez el?

a) A szakkönyvtáros éber figyelemmel kíséri a sajtóban és szaklapokban megjelenő közleményeket és az irodalomkutatási olvasói kérések témájának alakulását.

b) A szakkönyvtáros az irodalomkutatásban szükséges passzív magatartást mellőzve, tervszerűen és tudatosan kutatja a megjelenő bel- és külföldi dokumentumanyagban a tudományos kutatás új irányait.

Tehát a könyvtáros tájékozódása a figyelőszolgálat egyik feltétele. Ez azonban az olvasók tájékoztatásának nagyobb célja érdekében történik: a tájékozódás során nyert „holt anyagot” az élet, a tudomány és technika számára tájékoztatássá kell aktivizálni!

A figyelőszolgálat ezek szerint olyan szolgálat a könyvtárak részéről, amely az olvasóknak vagy olvasócsoporthoz nemcsak aktuális problémáik megoldásához kíván irodalmi segítséget nyújtani, hanem továbblépve, „gondolatébresztő” szerepre vállalkozik, felhíva az olvasók figyelmét az egész világon folyó tudományos kutatások tényeire, eredményeire, irányaira.

A figyelőszolgálaton keresztül a szakkönyvtáros így nemcsak választ, hanem témát is adhat olvasóinak, — azaz a könyvtári tájékoztatás határainak kiszélesítésével elősegíti a tudomány és technika kutatási területének növekedését.

A figyelőszolgálat tárgyalásánál nem szabad elfelejtkeznünk a szolgálat kevésbé ismert formáiról sem, így röviden megemlítjük a nálunk is szükséges „könyvtári híradók, újságok” típusát és a ПРОКОР'ЕВА által ismertetett „figyelőszolgálat tényekről, adatokról” formát is. (*A főiskolai könyvtárak figyelőszolgálatata*. Bibliotekar' — Könyvtáros. 1953. 33 — 34. l.)

Bibliográfiák. A könyvtári tájékoztatás e formájának típusai ismeretesek, problémakörük pedig oly kiterjedt, hogy külön értekezés tárgyát alkothatnák, ezért nem foglalkozunk velük részletesen. De utalnunk kell arra, hogy a bibliográfiák a figyelőszolgálat mellett az aktív tájékoztatás másik ágát képviselik. A tájékoztatási gyakorlatban az irodalomkutatás alapjául szolgálnak.

A tájékoztatás határait illetően különleges jelentőségük van, elsősorban az olvasó önálló tájékozódása szempontjából, mert tartalmi gazdagságuknál és rendszerezett jellegük-nél fogva alkalmasak arra, hogy a kutató a könyvtáros állandó segítségével nélkül is képes legyen a bennük összegyűjtött irodalomanyagot hasznosítani.

Az egyes formákkal való ismerkedés után fel kell vetnünk a kérdést: hogy viszonyulnak ezek a formák egymáshoz, s mikor melyiknek kell szerepet juttatni? Különösen fontos kérdés: mi az „aktív” és „passzív” tájékoztatás viszonya?

Tévedés lenne azt hinni, hogy az úgynevezett aktív tájékoztatás a magasabbrendű (aktív jellegénél fogva), s pótolhatja a passzív tájékoztatást.

A magyarországi szakkönyvtárak közül az Országos Műszaki Könyvtár járt az élen az aktív dokumentáció szakkönyvtári ágának meghonosításában és kifejlesztésében. Mindnyájan ismerjük az általa kiadott iparági bibliográfiák sorozatát. E kiadványok szerkesztésében a könyvtár bibliográfiái osztálya arra törekedett, hogy a választott témának szinte teljes irodalmát nyújtsa az olvasóknak.

A tapasztalat azonban azt mutatta, hogy e kiadványok nem voltak oly sikeresek, mint a beléjük fektetett munka megkívánta volna. Miért ?

1. Mert nem minden olvasó képes e bibliográfiákat önállóan hasznosítani.
2. Kevés olyan olvasó akadt, akinek e bibliográfiák témájának irodalmára volt szüksége.
3. Témájuk túlságosan általános jellegű, vagy ellenkezőleg, túl speciális volt.
4. A bibliográfiái teljességre törekvés megzavarta az irodalmi kutatásban járatan olvasókat.

E tapasztalatokat mérlegelve az Országos Műszaki Könyvtár csökkentette az ilyen jellegű bibliográfiái kiadványokszámát, és a passzív dokumentáció irodalomkutatási ágát helyezte előtérbe.

Másrészt az is nyilvánvaló, hogy a passzív tájékoztatás sem pótolhatja az aktív tájékoztatást.

Könyvtáraink ma irodalomkutatással oldanak meg számos kérdést, mert nem rendelkeznek megfelelő bibliográfiákkal. Hazai viszonylatban hiány mutatkozik a nagyobb méretű, igényesebb bibliográfiák terén, melyek elsősorban az olyan kutatók számára nyújtanának segítséget, akik egy téma tudományos, történeti feldolgozására vállalkoztak és képesek. De nem kielégítő a helyzet a folyóiratmutatók, szakreferáló lapok tekintetében sem. Gondoljunk itt a *Műszaki Lapszemlékre* vagy a *Magyar Folyóiratok Repertóriumára*, melyekhez még most, 10 éves fennállásuk után sem készítettek mutatókat, holott a könyvtárak tájékoztató szolgálata elsősorban ezeket nélkülözi leginkább.

A bibliográfiák hiánya, és — tegyük hozzá — a már feldolgozott irodalomkutatási kérdések nyilvánosságának hiánya természetesen energiapazarlásra vezet, elsősorban a könyvtári tájékoztatás területén.

Mi hát a passzív és az aktív dokumentáció viszonya? Alárendeltség, fölrendeltség, mellérendeltség ? Abszolút értelemben sem egyik, sem másik. Mert a tájékoztatás mindkét formája nélkülözhetetlen, a közöttük levő viszony mindig dialektikus, és az adott körülményeknek megfelelően alakul.

Itt vethetjük fel az „illetékesség” kérdését : melyik könyvtár milyen tájékoztatási formát használjon, azaz ésszerű-e, ha minden könyvtár a tájékoztatás mindegyik formájának gyakorlására igényt tart ? Kiindulva a könyvtári tájékoztatási formák objektív előfeltételeinek meglétéből avagy hiányából, a következőket állapíthatjuk meg :

1. *Felvilágosítást* (gyors tájékoztatást) minden könyvtár adhat, sőt feladatunk az, hogy a könyvtári tájékoztatás határait az esetben „horizontálisan” kiszélesítsük, vagyis : minden könyvtár feladatává tegyük.

2. *Irodalomkutatás* (problémakutatás). E tájékoztatási forma előfeltételei már csak jól felszerelt szakkönyvtárakban vannak meg, tehát a tájékoztatás határai itt horizontálisan szűkülnek. Melyek az előfeltételek ?

- a) Szakkönyvtári tájékoztató személyzet.
- b) Szakszerű dokumentációs bázis.
- c) A kutatás szakkönyvtári segédapparátusa (kézikönyvtár, katalógushálózat, a dokumentációs anyag megfelelő színvonalú feldolgozása stb.).

3. *Aktív dokumentáció.* Működési előfeltételei még szigorúbbak, mint az előző formaké. Országos méretű szervezetséget, tervszerű irányítást kívánnak mind személyi, mind szakkönyvtári, sőt a dokumentációs termékek nyilvántartása vonalán is. Ez érthető, hiszen az aktív dokumentáció olyan szakkönyvtári tevékenység, amely a legmagasabb fokú hozzáértéssel és tudatossággal kíván elébe menni a tudomány és technika részéről felmerült és előreláthatólag felmerülő szükségleteknek.

A tájékoztatás határai

Az előzőekben a könyvtári tájékoztatás határainak kérdését az olvasók kérdéseinek és a könyvtári tájékoztatás formáinak keresztmetszetében vizsgáltuk. E fejezetben részben összefoglaljuk a vizsgálat eredményeit, részben pedig kiegészítjük eddigi megállapításainkat néhány új szempont szerint.

A könyvtári tájékoztatás határainak kérdésével foglalkozva tehát megállapíthatjuk: vannak olyan objektív jellegű tényezők, amelyek döntően módosítják a könyvtári tájékoztatás határait általában, és egy adott könyvtár által nyújtott tájékoztatás tartalmát és formáját különösen. Ilyen általános érvényű tényezők:

1. Az olvasó személye és szükséglete.
2. A könyvtárak kapacitása és feladatköre.
3. A szervezetség foka.

1. *Az olvasó személye és szükséglete.* A passzív és aktív dokumentáció tárgyalásánál már röviden utaltunk arra, hogy az olvasók speciális szükségletei milyen módon módosítják a tájékoztató könyvtáros munkáját. Nem foglalkoztunk azonban részletesen az olvasó személyének kérdésével, az olvasó szükségleteivel és kérdéseinek fontosságával.

Kik fordulhatnak irodalomkutatási igényekkel a könyvtárak bibliográfiai osztályához?

a) Jogi személyek: egyetemi tanszék, kutatóintézet, nagy és kis iparvállalatok, egyéb állami vállalatok és intézmények.

b) Magánszemélyek: egyetemi hallgatók, egyetemi tanszemélyzet, iparban vagy kutatóintézetben alkalmazott kutatók, akadémikusok stb.

Az országos könyvtári hálózatban a könyvtárak jellege és feladatköre bizonyos mértékben már meghatározott, következésképpen minden tudományos nagykönyvtárnak tudnia kell, kik azok az olvasók, akiket az olvasók más kategóriáival szemben előnyben kell részesíteniök, kéréseiket megkülönböztetett módon kell kielégíteniök.

Ez a tervszerűség ma már nemcsak a kialakult gyakorlaton alapszik, hanem pl. az egyetemi könyvtárak esetében miniszteri rendelet mondja ki, hogy a könyvtár fő feladata az egyetemi tanszemélyzet igényeinek kielégítése s az egyetemi hallgatók tájékoztatása. Természetesen ez nem jelentheti azt, hogy pl. a Műszaki Egyetem Központi Könyvtára egyáltalában nem dolgozhat ki bibliográfiát egy hozzáforduló ipari nagyvállalat részére, — fontos csak az, hogy tudatában lévén feladatkörének, helyes arányérzékkel vállaljon ilyen jellegű megbízásokat. Ugyancsak természetes az is, hogy vannak olyan magán- vagy jogi személyek, akiknek kérését minden könyvtár egyformán a legfontosabbak közé kell hogy sorolja: így pl. az akadémikusok vagy más állami vagy tudományos életünkben fontos pozíciót betöltő személyek.

Ezek szerint a könyvtár jellege mellett az *olvasó személyének fontossága* döntően módosíthatja egy könyvtár bibliográfiai osztályának szolgáltatási határait.

Itt azonban még újabb megszorításokat kell alkalmaznunk.

Nem mindegy ugyanis, hogy az irodalomkutatást kérő személy *milyen fontosságú kéréssel* fordul a bibliográfiai osztályhoz, és a kérdésnek *mely részletességig* menő dokumentációját kívánja.

A kérdés fontosságát nem ítélni meg minden esetben abból, hogy kitől kaptuk, de legtöbb esetben az is segítségünkre van, ha tisztában vagyunk nemcsak az illető személy tudományos munkásságának értékével, hanem a tudomány vagy ipar területein a kérdéssel összefüggő kutatások jelentőségével is.

Ebből következik, hogy az olvasói kérések ilyen nemű értékelését csak olyan könyvtári személy végezheti, aki erre szakképzettségénél és tájékozottságánál fogva alkalmas.

Hogy a dokumentáció részletes vagy kevésbé részletes legyen, azt gyakran maga az olvasó szabja meg. Mint már említettük, az OMK iparági bibliográfiáinak esetében az olvasók egyik kifogása az volt, hogy a dokumentált téma irodalom-anyaga túlságosan bő, részletes, s így az olvasók elvesznek a keresésben.

A végzendő irodalomkutatás határait tehát legtöbb esetben az olvasó *szükséglete is korlátozza*, nemcsak terjedelem, hanem sokszor nyelvi és műfaji tekintetben is.

Végül az olvasó személyével kapcsolatos kérdéseknél kell megemlítenünk azt, hogy irodalomkutatást egyetemi hallgatók részére még az egyetemi könyvtárak sem vállalhatnak, ellenben nagy fontosságot tulajdonítunk annak, hogy a hallgatókat — egyetemi éveik alatt — az irodalomkutatás módszereivel megismertessük.

2. *A könyvtárak feladatköre és kapacitása.* Az olvasó személye és szükséglete mellett a könyvtári tájékoztatás határait e tényező szabja meg döntő módon. Azaz: hogy egy könyvtár milyen téma dokumentálására, a tájékoztatás melyik fokán illetékes, — függ az adott könyvtár jellegétől, az országos könyvtárhálózatban kijelölt feladatkörétől és végül az adott könyvtár kapacitásától.

Részletesebben kell foglalkoznunk a könyvtárak kapacitásának kérdésével — méginkább kérdéskomplexumával —, mert e téren van a legtöbb lehetőségünk arra, hogy belső tartalékaink feltárásával, személyi és dokumentációs alapunk korszerű szempontok szerinti fejlesztésével könyvtáraink egyénileg is megnövelhessék tájékoztatási apparátusuk használhatóságát, színvonalát, — másrészt tudatosan felkészülhessenek arra a szerepre és feladatra, amelyet a jövőben az aktív dokumentáció országos szervezetében számukra kijelölnek.

Kétségtelen, hogy egy szakkönyvtár költségvetésének igen nagy megterhelését jelenti az, ha bibliográfiai osztályát a korszerű követelményeknek megfelelően kívánja kiépíteni, tehát szakkadereket alkalmaz. Különösen érvényes ez a műszaki könyvtárak viszonylatában, ahol a szakemberek alkalmazása létkérdés.

A tájékoztató könyvtáros személyén, szakképzettségén, tájékozottságán, az olvasókkal való kapcsolatán múlik, hogy adott alkalmakkor a könyvtár összes dolgozóinak munkája milyen sikeresen dokumentálódik. Egy amerikai könyvtárigazgató azt írja a szakbibliográfusról, hogy „ő az a bizonyos X tényező”, akin áll vagy bukik egy szakkönyvtár sikere. Ezt igazolja a tapasztalat, hiszen a szakbibliográfustól függ, hogy egy könyvtár „holt” dokumentumanyagát adott alkalmakkor az olvasók számára mennyire képes aktivizálni, életre kelteni. Azaz: irodalom- és problémakutatás esetén a kutatás területének milyen mértékű és értékű kiszélesítésére, gazdagítására képes.

Bármilyen fontos azonban a tájékoztató személye, adottságai és egyéni felkészültsége, természetesen mégsem elegendő feltétele a szakkönyvtári tájékoztatásnak. Szüksége van más előfeltételekre is, melyeket egy könyvtár összes osztályainak együttes jó munkája képes csak számára megteremtteni. Mert a legkiválóbb tájékoztató sem képes eredményesen dolgozni, ha

a) rossz a könyvtár beszerzési politikája, és nem biztosítja számára a megfelelő dokumentációs bázist, amely nemcsak a felmerülő szükségletek kielégítésére alkalmas, hanem a jövőben jelentkező igények megoldására is lehetőséget nyújt (aktív és passzív szerzeményezés!);

- b) a könyvtár nem fektet súlyt dokumentációs bázisának megfelelő minőségű feldolgozására (e téren van a legtöbb tennivalónk, — és a legtitkosabb tartalékaink);
- c) nincs korszerűen kiépítve és felszerelve a könyvtár kutatási segédapparátusa (segédkönyvtár, kézikönyvtár, dokumentációs kartotékok stb.);
- d) a könyvtár vezetősége szem elől téveszti a könyvtár feladatkörével járó kötelezettségeket. De ez már átvezet a szervezethez.

3. *A szervezethez.* Hogy hogyan jelentkezik a szervezethez kérdése a d) pontban jelölt esetben, azt két példán szeretném illusztrálni.

Megtörténik, hogy egy közművelődési könyvtár bibliográfiai osztályától egy odavetődött olvasó irodalmat kér a „vaskohászat legmodernebb eszközeiről”.

Vagy: a Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának tájékoztatói osztályához azzal a kéréssel fordul egy olvasó, hogy bibliográfiát kér Rózsa Sándor alakjának irodalmi feldolgozására vonatkozóan.

Más példa: A Fővárosi Könyvtárat nemcsak az általános műveltségre törekvő olvasók keresik fel, de igen nagy számban egyetemisták is, elsősorban orvostanhallgatók. Ennek a furcsa jelenségnek az az oka, hogy az Orvostudományi Egyetem Könyvtára csupán kölcsönöz, minthogy még ma sincs nyilvános olvasóterem. A Fővárosi Könyvtár engedve az orvostanhallgatók részéről megnyilvánuló nagy nyomásnak, sok orvosi könyvet szerzett be, hogy kielégítse a kéréseket. Ezzel mintegy átvette azokat a funkciókat, melyek elsősorban az Orvostudományi Egyetem Könyvtárának feladatkörébe tartoznak.

Illetékesek-e az első példában említett könyvtárak a hozzájuk intézett kérdések megválaszolására? Természetesen nem. Mi a helyes eljárás az ilyen esetekben? Az olvasók figyelmét udvariasan felhívni arra, hogy kérésükre szakszerű választ csakis ebben vagy abban a könyvtárban kaphatnak.

Szigorúan kell itt őrizni magunkat attól a fajta káros hiúságtól, hogy „minden kérdésre meg tudunk felelni”. Ez bizonyos mértékig igaz lehet, hiszen a segédkönyvtárak segítségével valóban széles tudományterületekre tehetik be — hangsúlyozzuk: avatlatlanul — lábukat a tájékoztató könyvtárosok. De vajon gazdaságos-e hogy egyes könyvtárak bibliográfusai — akik a könyvtárak legjobban fizetett dolgozói közé tartoznak — oly kérdések megoldásával foglalkozzanak, amelyeknek megfelelő dokumentációjára képzettségük és a rendelkezésükre álló dokumentációs anyag jellegénél fogva lényegesen több időt kell pazarolniuk, mint a megfelelő szakkönyvtár bibliográfusának?

Mindezekből következik, hogy a bibliográfiai tájékoztató határait — az adott esetekben — *szükségszerűen korlátozni kell a tervszerűség és szakszerűség magasabb szempontjainak érdekében.*

A másik példa ugyancsak ezt az elvet támasztja alá. A megoldás természetesen nem az, hogy a Fővárosi Könyvtár, amelynek meghatározott gyűjtőkörre és feladatköre van, — fejlessze gyűjtőkörét, tájékoztató szolgálatát az orvostudományok irányában, hanem oda kell hatnunk, hogy szakkönyvtári hálózatunk egészségesen kiépüljön orvosi vonalon is, lépést tartva az orvosképzés fejlesztésével.

Vizsgáljuk meg ezek után a könyvtárak közötti együttműködés jelentőségét a tájékoztató határai szempontjából.

GRAWELL írja: „... a tájékozottság a találmány atyja... A feltalálás fejlődésének iránya még jobban kidomborította a tájékoztatásnak, mint alapvető tényezőnek fontosságát. A kutatásra vonatkozó tényeknek egyre nagyobb ismeretét tette szükségessé az áttérés az empirikus módszerekről az elméleti módszerekre, az esetlegesről a szándékosra, az egyéni erőfeszítésről a kollektív kutatásra. A tökéletesítő találmányok területe teljesen a szervezett kutatás birodalmává vált...” (GRAWELL, F. W. *A tájékoztatás a találmány atyja. A könyvtárosok és a műszakiak kapcsolatainak erősödése.* Könyvtári Tájékoztató. 1955. 8. sz. 23—32. 1.)

GRAWELL szavai arról tanúskodnak, hogy a nyugati könyvtári szakemberek is felismerték: könyvtáraink csak akkor képesek a növekvő szükségleteket kielégíteni, a tájékoztatás lehetőségeit és határait megnövelni, ha tudatosan szervezkednek a feladatok végzésére, ha megszüntetik az egyes könyvtárak elszigeteltségét, és egyéni erőfeszítéseiket egy nagy kollektív szervezet biztos és szakszerű irányításával fejtik ki. Ennek az országos szervezetnek a feladata a tudományos és szakkönyvtárak munkájának összehangolása, kapacitásának racionális felhasználása és a végzendő kutatások szervezése, tervszerűsítése.

Káros, egészségtelen helyzetet teremt, és gazdaságilag megengedhetetlen pazarlásra vezet szakkönyvtáraink elszigeteltsége. Nincs nyilvántartásunk arról, mely könyvtárak milyen kérdésben folytattak és folytatnak irodalomkutatást, állítottak össze témakartotékokat, sőt nem ismerjük maradéktalanul egymás bibliográfiai kiadványait sem. Ezért elkerülhetetlen a párhuzamos irodalomkutatás, és megengedhetetlenül nagy a könyvtárosok tájékoztatatlansága.

Más példa: Nincs megfelelő folyóirat lelőhely-jegyzékünk a Magyarországon meglévő külföldi folyóiratokról. Vállalatok, kutatóintézetek embereket alkalmaznak arra a célra, hogy egy-egy régebbi folyóiratszámért vagy más kiadványért sorrajárják az egyes könyvtárakat. Komikus és egyben szomorú, hogy arról tájékoztatni tudjuk kutatóinkat, hogy Anglia könyvtáraiban milyen folyóiratok mely évfolyamai találhatóak meg, de arra nem tudunk olvasóinknak felelni, hogy Magyarországon egy külföldi folyóirat 1935 előtt hol található?

Mindezek a problémák elsősorban a műszaki szakkönyvtárosok, a műszaki dokumentáció és végső soron a kutatók problémái. Könnyelműség volna azonban e hiányokat szó nélkül hagyni, hiszen az elégtelen tájékoztatás forrása a tudományos területen végzett felesleges kutatásoknak, s az iparban alkalmazott elavult termelési eljárásoknak.

Mindezekből láthatjuk, a könyvtári tájékoztatás határainak kérdésében az előzőleg említett két tényezőtől kívül egy harmadik, döntő fontosságú tényezővel kell számolnunk: és ez a *szervezettség*.

Könyvtáraink célja az, hogy a tudományos és kulturális életben vállalt feladataikat a legmesszebbmenően teljesítsék. Ezért a könyvtári tájékoztatás határainak kérdését is elsődlegesen e cél szempontjából vizsgáltuk, törekedve annak felderítésére: milyen tényezők akadályozzák jelenleg a tájékoztatás határainak kiszélesítését, hogyan tudjuk ezeket a korlátokat ledönteni, milyen lehetőségeink vannak könyvtáraink kapacitásának növelésére.

Tisztában lévén azzal, mely irányban szükséges tovább bővítenünk a könyvtári tájékoztató munka kereteit, és mely irányban ésszerű a határok szűkítésének politikáját alkalmazni, a gyakorlatban sohase tévesszük szem elől, hogy a határoknak mind bővítése, mind szűkítése csak akkor indokolt, ha ezzel olvasóink érdekét szolgáljuk.

FREY TAMÁSNÉ

A könyvtári tájékoztató szolgálat feladatainak határai. A könyvtári tájékoztató munka az elmúlt évtizedben gyors fejlődésnek indult Magyarországon is, mind több könyvtárunkban állítottak fel külön osztályt vagy részleget a megnövekedett igények kielégítésére. A mennyiségi növekedés érthető módon a kérdések minőségi differenciálódásával, formai gazdagodásával járt együtt. Ez egészen természetes folyamat, gondoljunk pl. arra, hogy az egyes eseményekre, adatokra stb. vonatkozó kérdések – mint ún. „nem könyvtári jellegű kérdések” – megválaszolása csak a XX. század

elején került be a tájékoztató szolgálat feladatai közé,¹ mégis ma már az elméleti kérdéseket tárgyaló munkák is a felvilágosító munka egyik legfontosabb ágaként említik.²

Az igények növekedése és a munka területének kiszélesedése szükségessé teszi, hogy a tájékoztatás színvonalának megőrzése, ill. emelése, valamint az olvasók zökkenőmentes kiszolgálásának biztosítása érdekében megvonjuk azokat a határokat, melyeken túl a szolgálat munkája nem terjedhet.

A vélemények és az egyes könyvtárak gyakorlata e kérdésben korántsem egységes, ami már önmagában is arra utal, hogy az elhatárolással komolyan foglalkozni kell. Az alábbiakban megkíséreljük egységes, valamennyi nagykönyvtárunk számára elfogadható szempontok kialakítását anélkül, hogy a kérdések megválaszolásának módszereit érintenők.³

1. *A kérdés benyújtásának formája.* A kérdés a tájékoztató szolgálathoz érkezik szóban (személyesen, telefonon) vagy levélben. Nyilvánvaló, hogy a nem személyesen feltett kérdésekre adandó válasz elől sem zárkozhat el a szolgálat, mégis a levélben vagy telefonon érkező kérdések megválaszolásának vannak specifikus sajátosságai. A levelek sokszor hiányos adatokat tartalmaznak, vagy fogalmazásuk nem elég világos. Ilyenkor a válasz általános jellegű, és csak a pontosan körvonalazott kérdés beérkezésekor kerülhet sor a speciális adatok közlésére. A külföldről érkező leveleket a leg gondosabb figyelemben kell részesíteni, tekintettel arra, hogy az ilyen levelezés nemzetközi kapcsolataink fejlesztése szempontjából jelentős szerepet tölt be.⁴

A telefonkérdésekkel már bonyolultabb az eljárás. Ezek sokszor komoly munkát rónak a szolgálat munkatársaira, elsősorban azért, mert rendszerint azonnali választ igényelnek, és így nem iktathatók be a napi munka rendjébe. Telefonon érdeklődhetnek egyrészt valamely szerző pontos neve, bizonyos mű címe, impresszumadatai, megjelenésének példányszáma, ára, első kiadása, másrészt statisztikai adatok, események, rejtvénykérdések megfejtése iránt. A telefonáló sokszor azt is tudni kívánja, megvan-e bizonyos könyv a könyvtárban, mi a jelzete és nincs-e kikölesönözve. Egyesek még azt is megkívánják, hogy a kért könyvet a kölesönözbe nevükre készítsék elő.⁵

A telefonon beérkező kérdésekre minden esetben választ kell adni, ezen belül azonban szükséges bizonyos elhatárolás. Részletes tájékoztatás telefonon nem adható, hosszabb szöveg a telefonba nem olvasható be. Ilyen kérdés esetén a könyvtáros

¹ Heinrich UHLENDAHL: *Auskunftserteilung*. Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Hrsg. von Fritz MILKAU. Bd. 2. Leipzig, 1933. 445., 460–1. l.

² V. N. DENISZEV: *A tömegkönyvtár munkája*. Bp., 1953. 157. l., H. ROLOFF: *Die Auskunftstätigkeiten der wissenschaftlichen Bibliotheken*. Zbl. f. Bibl.-wesen. 1954. 86. l., N. PAVLOV: *Goszudarsztvennaja Politehnicesszkaja Biblioteka na szluszbe nauki i tehnikai*. Bibliotekar'. 1947. 2. sz. 14–21. l., James D. STEWART: *Introductory*. The reference librarian in university, municipal and specialised libraries. Ed. by James D. Stewart. London, 1951. 13–4. l.

³ A kérdések megválaszolásának módszerére vonatkozóan l.: SZENTMIHÁLYI János: *A könyvtári tájékoztatás módszereiről*. Magy. Könyvszle. 1956. 1. sz. 1–13. l., SZENTMIHÁLYI János–Török Bálint: *A tudományos könyvtárak olvasószolgálatának néhány kérdéséről*. Magy. Könyvszle. 1955. 1–2. sz. 37–9. l., SEBESTYÉN Géza: *A könyvtári munka*. A tájékoztatás. 1. rész. Felvilágosítás. A Könyv. 1955. 11. sz. 495–7. l., 2. rész. Irodalomkutatás. A Könyv. 1955. 12. sz. 548–50. l., 3. rész. Figyelőszolgálat. A Könyv. 1956. 1. sz. 21–3. l.

⁴ H. REESER: *Het inlichtingenbureau van de universiteitsbibliotheek*. Bibliothek-leven. 1954. 149–63. l.

⁵ Az egyik amerikai public library statisztikája szerint az ilyen ún. állományra vonatkozó kérdések az összes kérések 1%-át teszik ki (James Williams CHASE: *An analysis of reference questions received at the Bremerton, Washington, Public Library*. Washington, 1954, 17–20. l.). Hazai gyakorlatunk, sajnos, ennél jóval magasabb százalékarányt mutat.

annak közlésére szorítkozzék, hogy a kérdéses anyag a könyvtárban megtalálható-e vagy sem. Azonosítások, meghatározások (pl. rovarok, művészeti alkotások meghatározása) nem végezhetők el.⁶ Általános szabály, hogy telefonkérdésre csak sürgős esetben kell válaszolni; ilyen sürgős átlagban a kérések 10 százaléka.⁷

2. *A kérdés megválaszolásának forrása.* A referenzkérdések megválaszolásának eszközei lehetnek a) a segédkönyvtár, b) a katalógusok, c) a könyvtár egész könyv- és folyóiratanyaga és d) a könyvtár állományán kívüli anyag.

Kimondható-e, hogy csak azokra a kérdésekre kell a szolgáltatnak választ adnia, melyek a segédkönyvtár segítségével megoldhatók? Mind az elmélet, mind az általános gyakorlat azt mutatja, hogy ez a tétel tarthatatlan. Sokszor a legegyszerűbb kérdésre sem adható válasz pusztán a segédkönyvtárra támaszkodva. A szakirodalom nem ismer ilyen elhatárolást. Minden könyv referenzkönyv,⁸ a könyvtár egész anyagát igénybe kell venni a felvilágosításhoz.⁹ Statisztikai adatok szerint 687 kérdés közül 283-ra a segédkönyvtár, 206-ra a teljes állomány alapján adtak választ.¹⁰

A könyvtár katalógushálózata, mint a tájékoztató szolgálathoz érkező kérdések megválaszolásának eszköze, igen jelentős helyet foglal el mind minőségileg, mind mennyiségileg. A katalógusok alapján megválaszolható kérdéseknek két főcsoportja van: a) bizonyos tárgyra vonatkozó irodalom kiválasztása, b) megvan-e a könyvtárban bizonyos könyv, ill. mi a jelzete?

A mű szerzőjének ismeretében az olvasónak egyedül is meg kell találnia a keresett könyv jelzetét megfelelő tájékoztatás után, melyet a szolgálattól kapott. Ebből következik, hogy a tájékoztató szolgálat feladatai közé tartozik az olvasók tájékoztatása a katalógusok használatában.¹¹ Ezzel azonban nem ér véget a tájékoztató könyvtáros munkája. Ha ui. az olvasó megfelelő könyvtári jártasság hiányában vagy más ok miatt (pl. ha az illető nem tud személyesen bemenni a könyvtárba, valamint bonyolultabb esetekben, ha az — szokatlan nehézsége miatt — szakképzett keresést igényel) a szolgálathoz fordul, akkor az általános útmutatásnál tovább kell menni.¹² A szabály egyszerűbben így fogalmazható: „A szolgáltatot teljesítő tanácsadó-bibliográfusok segítenek a nem szakember olvasónak a szükséges művek kikeresésében és kiválogatásában.”¹³

Mindezeket szem előtt tartva a könyvtárosnak azon kell fáradoznia, hogy az olvasót a katalógus használatában önállóságra nevelje, de maga sem zárkózhat el a jelzetkeresés elől. Mindamellett, tekintettel arra, hogy a jelzetre és az állományra vonatkozó kérdések megválaszolása 90 százalékbán nem igényel hivatásos könyvtári ismereteket,¹⁴ a szolgálat szakképzett munkatársainak megkímélése a felesleges jelzetkereséstől annak érdekében, hogy képességeiket hasznosabban értékesíthessék, és magasabb színvonalon támogathassák a tudományos kutatást, napjainkban mindinkább előtérbe kerül. Tudósok és műszaki szakemberek megfeszített erővel fáradoznak azon, hogy az embert ne csak a testi erőfeszítéstől, hanem a gépies szellemi munkától is felszabadítsák.

⁶ MARY N. BARTON — ELLEN F. WATSON: *General reference department staff manual*. Baltimore, 1950. 44. l.

⁷ REESER: *i. m.* 149 — 63. l.

⁸ J. D. STEWART: *i. m.* 9. l.

⁹ E. A. SAVAGE: *Special librarianship in general libraries*. London, 1937. 155. l.

¹⁰ CHASE: *i. m.* 33. l.

¹¹ BARTON — WATSON: *i. m.* 18. l., CHASE: *i. m.* 10. l.

¹² BARTON — WATSON: *i. m.* 42. l.

¹³ N. PAVLOV: *i. m.* 14 — 21. l.

¹⁴ A jelzetkeresés a referenzmunka tetemes részét teszi, CHASE szerint az összes kérdések 45%-a ebbe a kategóriába tartozik (*i. m.* 17 — 20. l.), DARSIE statisztikájában a kérdéseknek csak 46,9%-ában van szükség maguknak a könyveknek ismeretére, a többi kérdés a könyvtár szervezetére és egyes könyvek helyére vonatkozik (Helen H. DARSIE: *Measuring the results of reference service*. Amer. Library Ass. B. 1935. 605. l.).

Nem kétséges, hogy a mechanikus jelzetkereső apparátusok vagy egyéb gépi berendezések előbb-utóbb ezt a könyvtári munkát feleslegessé teszik.

Vizsgáljuk meg röviden azt is, véget ér-e a kutatás a könyvtár állományában megtalálható könyvek és folyóiratok konzultálásával? Semmi esetre sem. Ki kell derítenie a szolgáltatnak azt is, melyik másik könyvtárban található megfelelő anyag, és azt, ha kutatóintézeti könyvtárról van szó, könyvtárközi kölcsönzés útján meg kell szereznie, tekintettel arra, hogy ezek a könyvtárak általában nem állanak a nagyközönség rendelkezésére.¹⁵

Mivel a válasz forrása nem segített előbbre problémánk megoldásához, újabb szempontokat kell bevonnunk vizsgálódásunk körébe.

3. *A személyzet létszáma.* Vegyük először szemügyre a szolgálat munkatársainak számát. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy ez a tényező, sajnos, konstans. A szolgálat dolgozóinak számban korlátozott köre elé nem állíthatók erejüket meghaladó feladatok.¹⁶ Elmélyült kutatómunkát, hosszabb időt igénylő feladatot a szolgálat nagyonis korlátolt számban és keretek között vállalhat.¹⁷ Annak érdekében tehát, hogy minél több magas színvonalú bibliográfiai munkát végezhesen, szükséges egyrészt személyzetének ésszerű felhasználása, másrészt a felesleges, időtrábló munkától való megkímélése. Ehhez jelentős segítséget nyújt, ha a könyvtáros tájékoztató munkáját a kérdést feltevő személyétől bizonyos mértékig függővé teszi.

4. *A kérdést feltevő személye.* A szolgálathoz forduló olvasók különböző csoportokba tartoznak: átlagolvasó, egyetemi hallgató, egyetemi tanszemélyzet tagja, tudományos kutató, gyakorlati szakember stb.. A tájékoztatásból természetesen nem zárhatjuk ki egyik csoportot sem. Még egyetemi könyvtáraink sem köthetik ki, hogy csak az egyetemi hallgatók és a tanszemélyzet kérdéseire válaszolnak, legfeljebb elsőbbségi jogot biztosítanak ezeknek.¹⁸ Ugyanakkor azonban a könyvtár „olvasóit egyénileg szolgálja ki”, ennek megfelelően „a magas kvalifikációjú olvasók megkülönböztetett kiszolgálásban részesülnek”.¹⁹ Ezek kérdéseire több időt és fáradságot fordíthat a szolgálat, tekintettel azok általános érdekére.

Egyetemi hallgatók szakdolgozatához szükséges anyag összeállítását viszont a referenz-osztály nem végzi el. Ha megtenné, a hallgató nem tanulná meg a tudományos munkához szükséges anyag összegyűjtésének módszereit, a könyvtár és a referenz-könyvek használatát. A szükséges információkat a hallgatónak magának kell összegyűjtenie, de ehhez a munkához a szolgálat legmesszebbmenő segítségét adja.²⁰ Ez természetesen nem pótolhatja a bibliográfiai ismeretek oktatásának valamennyi karon történő bevezetését. A legelemibb szakbavágó segédkönyvek — bibliográfiák, lexikonok — ismeretének teljes hiánya, ami nálunk szinte általános az egyetemi hallgatók között, komoly figyelmeztetés: ezt a hibát a legsürgősebben orvosolni kell!

A kérdező személye tehát fontos segítséget ad, de inkább csak abban, milyen részletes lesz a válasz és nem abban, válaszolunk-e a kérdésre vagy sem. A személyi

¹⁵ BARTON — WATSON : *i. m.* 3. 1.

¹⁶ Helyes törekvés pl., ha a könyvtár az olvasó kérésére a kívánt tárgyra vonatkozó cikkeket, könyveket az olvasó nyelvismeretének megfelelően le is fordítja. Ez azonban csak ott lehetséges, ahol megfelelő személyzeti létszámmal rendelkezik.

¹⁷ A szolgálat természete és kiterjedése EDWARDS szerint (Lucy I. EDWARDS : *Reference work in municipal libraries*. The reference librarian ... Ed. by James D. Stewart. 62. 1.) függ a könyvtár terjedelmétől és a személyzet létszámától.

¹⁸ REESER : *i. m.* 149 — 63. 1. Az oktatásügyi miniszter 16/1956. (O. K. 4.) O. M. számú utasítása az egyetemi és főiskolai könyvtárak szervezeti szabályzatáról. Oktatásügyi Közl. 1956. 4. sz. 3. §. (2). bekezdés.

¹⁹ N. PAVLOV : *i. m.* 14 — 21. 1.

²⁰ BARTON — WATSON : *i. m.* 52. 1.

szempont végeredményben önmagában nem sokat jelent. Az imént említett „közérdek” és a szakdolgozatokkal kapcsolatos kérdések világosan mutatják: mindez csak függvénye a következő pontnak.

5. *A kérdező célja.* A tájékoztató szolgálat a kérdés megválaszolását, illetve a megválaszolásra fordítható időt függővé teszi a kérdező céljától.²¹ Közérdekű, tudományos célú kérdéseknek nagyobb figyelmet szentel, mint valamely komolytalan tárgyra vonatkozó speciális érdeklődésnek. A döntésnél fokozottan kell ügyelni arra, hogy komolytalannak látszó kérdés háttérben komoly és fontos végcél rejtőzhet.²²

Nyilvánvaló azonban, hogy keresztrejtvény, pályázat- és rádiórejtvény-kérdések megoldására a tájékoztató könyvtáros nem pazarolhatja idejét.²³ Egyes könyvtárakban külön nyomtatványt készítettek, melyet azoknak adnak át, akik ilyen kérdéssel fordulnak a szolgálathoz. Ebben, hivatkozással arra, hogy a könyvtár komoly munkájának megkárosítása nélkül ilyen kérdésekre nem válaszolhat, valamint arra, hogy a rejtvény a megfejtő egyéni fáradozásán alapul, minden ilyen kérést elutasítanak.²⁴ Helyes, ha ezt a gyakorlatot hazai könyvtáraink is magukévá teszik, és ha a rejtvény-cél megállapítást nyert, a kérdést udvarias formában visszautasítják. Ugyanakkor felhívhatják az olvasó figyelmét arra, hogy a rendelkezésre bocsátott könyvek segítségével a kérdést maga oldja meg.

Itt kell megemlítenünk az olyan kérdéseket, melyek a szolgálatot arra igyekeznek felhasználni, hogy más munkáját végezze el. Ha pl. a kutatómunkának végcélja az anyaggyűjtés (bibliográfia-összeállítás), vagyis ha a kutató jogi és pénzügyi szerződés alapján valamely intézmény részére bizonyos téma könyvtári kutatását köteles elvégezni, abban az esetben a szolgálat nem végezheti el ezt a munkát helyette.

6. *A megválaszolás ideje* ugyancsak tekintetbe veendő az elhatárolás szempontjából. Az az időmennyiség, melyet a szolgálat egy kérdéssel eltölthet, függ a keresés természetétől és attól, mennyi segítségre van szüksége az olvasónak.²⁵ Ezenkívül a pillanatnyi helyzet is megszabja a keresés időtartamát. Olyankor, mikor nagy a forgalom, a szolgálat egy-egy kérdésre kevesebb időt fordíthat, mint mikor szabadok a könyvtárosok. A tájékoztatónak fel kell ismernie, hogy hétköznapi, érdektelen kérdésekre vagy állandó kérdezőkre csak az őket megillető időt szabad szánnia. Fontos, hogy helyesen ítélje meg, mennyi ideig folytathatja a keresést (pl. egy pontatlanul megjegyzett idézet felkutatása pusztán kíváncsiság kielégítésére nem tarthat korlátlan ideig).²⁶ A legtöbb esetben több szempont együttes mérlegelése szükséges. A kérő személye, a kérdés célja, a pillanatnyi forgalom stb. együttesen eredményezik a döntést. A gyakorlat egyébként azt mutatja, hogy ha a keresés bizonyos ideig nem vezet eredményre, a kutatást — közös megegyezéssel — abbahagyják. Ennek az időtartamnak az egyes kérdésfajtákra vonatkozó megállapítása szabványszerűen lehetetlen. CHASE statisztikája szerint a kérdések 85 százaléka 10 percen belül megválaszolható.²⁷ Vannak azonban olyan kérdések, melyekre indokolt esetben több napot is rászánhat a könyvtáros.

Az eddig elmondottak — reméljük — meggyőzően bizonyítják: nem találunk olyan szempontot vagy szempontokat, melyek segítségével akár a kérdésfeltevők, akár a kérdések számottevő csoportját kirekeszthetnők a szolgálat munkájából, és nincs

²¹ BARTON — WATSON : *i. m.* 42. 1.

²² EDWARDS : *i. m.* 62. 1.

²³ EDWARDS : *i. m.* 62. 1.

²⁴ Enoch Pratt Free Library, Baltimore, 1. : BARTON — WATSON : *i. m.* 54. 1.

²⁵ EDWARDS : *i. m.* 62. 1., BARTON — WATSON : *i. m.* 42. 1.

²⁶ BARTON — WATSON : *i. m.* 42. 1.

²⁷ CHASE : *i. m.* 18. 1.

lehetőség arra, hogy a szolgálat valamennyi hozzáérkező kérdést el ne fogadja. A kivételek — rejtvény stb. — száma elhanyagolható.

A szakirodalom a megválaszolatlan kérdéseknek két fajtáját ismeri: 1. amelyek az anyag hiánya, ill. a tájékoztató képességei következtében²⁸ és 2. amelyek a kérdés természeté miatt maradtak megválaszolatlanul. CHASE statisztikája szerint a megválaszolatlan kérdések 85 százaléka az első kategóriába tartozik. A második kategóriába sorolja CHASE az általunk fentebb komolytalannak, a tudomány, ill. a közönség szempontjából érdektelennek nevezett kérdéseket.²⁹

Nyilvánvaló tehát, hogy nem utasíthatunk el senkit, aki kérésével a szolgálathoz fordul. A nyílt elutasításnak különben is káros következményei lehetnek: az olvasó udvariatlanságnak tekintené, ez pedig bizalmatlanság légkörét teremtheti olvasó és könyvtáros között, ezenfelül kényelmességre, elzárkózásra szoktatná a könyvtárost. „Nagyon rossz vért szül az, ha a könyvtáros könnyedén vagy türelmetlenül »eltanácsolja« az ügyet”.³⁰

Azt jelenti ez, hogy nincs lehetőség meggátolni, hogy egyesek a köz kárára foglalkoztassák a szolgálat dolgozóit olyan munkák elvégeztetésével, melyekért esetleg pénzt vesznek fel, vagy amelyek semmiképpen sem a szolgálat feladatához tartoznak? Ezt semmiképpen sem jelentheti. Az elhatárolás bizonyos rugalmas formája lehetséges, azonban nem a kérdés, hanem a felelet formájának segítségével.

7. *A felelet formája.* Abból kell kiindulni, hogy bármilyen kérdéssel fordul az olvasó a szolgálathoz, az adott válasz formája mindig *bibliográfia*,³¹ ha nem is a szó legszorosabb értelmében. Ha ui. adat- vagy ténykérdésről van szó (pl. „mikor uralkodott IV. Béla?”), nem a lexikon vagy más segédkönyv címét kell megadni, melyben az adat megtalálható, hanem legtöbbször magát az adatot, mivel így egyszerűbb, gyorsabb és kényelmesebb. Több adat, esemény stb. esetében azonban már a konzultálandó mű vagy művek kiválasztása a feladat. Lényegbeli eltérés nincs a kettő között, az írásbafoglalás ténye pedig másodlagos szempont.

Előbbre jutott-e ezzel az elhatárolás ügye? Feltétlenül. Ha a válasz bibliográfiai jellegű, akkor a szolgálat nyilvánvalóan nem ír értekezéseket megadott témáról, nem végez adatkeresést olyan mennyiségben, amilyenre nevez ideje. Ehelyett csak a forrásokat bocsátja az olvasó rendelkezésére. A határ megvonása, vagyis annak eldöntése, hány adatot keres ki a könyvtáros, esetenként változik, a korábban említett szempontok figyelembevételével. Az ilyen kérdésre pl. „Hol vannak magyar vonatkozások Shakespeare műveiben?” csak abban az esetben adható válasz, ha már valaki feldolgozta a kérdést, és ez a feldolgozás bocsátható az olvasó rendelkezésére. Ha ilyen nincs, a könyvtáros nem tanulmányozza át SHAKESPEARE összes műveit, mert ez már nem bibliográfiai válasz volna.

Tételünk igazolására idézzük DENISZEV-et:³² „A jogi vagy ehhez hasonló jellegű felvilágosításokat a könyvtár legtöbbször szintén bibliográfiai tájékoztatás formájában adja meg, vagyis megadja a címét annak a törvényhozási anyagnak, amiből az olvasót érdeklő kérdésre meg lehet kapni a feleletet.” (Kiemelés tőlem. P. E.).

²⁸ Pl. nem minden irodalmi idézet található meg idézetgyűjteményekben.

²⁹ Pl. „Melyik regényben szeret bele egy férfi egy nőbe annak képe alapján, és igyekszik azután őt megtalálni?”, „Lehet-e valakit esküvőre meghívni telefonon?” (CHASE: *i. m.* 52. l.). L.: SZENTMIHÁLYI János: *i. h.*

³⁰ KÁPLÁNY Géza: *Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése*. 1. köt. Bp., 1943. 124. l.

³¹ SZENTMIHÁLYI János: *Olvasószolgálat*. [Egyetemi jegyzet.] Bp., 1955. 152—4. l.

³² DENISZEV: *i. m.* 157. l.

Mind az elmélet,³³ mind a gyakorlat azt bizonyítja, hogy a rejtvény jellegű vagy más „komolytalan” kérdéstől a legbonyolultabb problémáig nem találunk olyat, melyre a szolgálat bibliográfiai formában ne tudna választ adni.

Fel szokás vetni a kérdést: végez-e a referenz-szolgálat kutatómunkát? Vizsgáljuk meg, nincs-e ellentmondásban a kutatásról kialakított vélemény fentebbi állításunkkal? BISHOP az egyetemi könyvtár által nyújtott referenz-szolgálatot így definiálja:³⁴ „A szolgálat segítséget nyújt mindenféle kutatáshoz. Ez azonban nem a kutatás maga — ezt az olvasó végzi... Az olvasónak nyújtott segítség a tudományos kutatás bármely ágában: ez az, amit referenz-munkának nevezünk... A referenz-munka tehát a kutatás segítése, de nem maga a kutatás.”

BUSHNELL szerint³⁵ ez a megállapítás tarthatatlan, az angol egyetemi könyvtárak ui. „rendszeresen végeznek olyan munkát, mely csak kutatómunkaként határozható meg.” Ez első pillanatra megcáfolni látszik az általunk felállított szabályt is. A továbbiak során azonban kitűnik, hogy BUSHNELL kutatómunkán ugyanazt érti, amit RANGANATHAN „nagyterjedelmű referenz-munká”-nak nevez.³⁶ Mit jelent ez? BUTLER szerint a „kutatás” vagy „hosszadalmas keresés” nem más, mint bizonyos tárgyról megjelent könyvek, folyóiratcikkek, forrásanyag, kéziratok stb. összeállítása bibliográfiák, könyvtárkatalógusok, folyóiratindexek felhasználásával.³⁷ CHASE is említést tesz „kutató kérdés”-ről, melynek megválaszolása számos referenz-forrás konzultálását teszi szükségessé, pl. indexek, referenz-könyvek, katalógusok stb.³⁸

A kérdés körüli zavart — mint a fentiekből kitűnik — a helytelen szóhasználat és BUSHNELL okozta. BUSHNELL ui. ragaszkodik a „kutatómunka” kifejezéshez, de elmulasztja annak definiálását. Helyesebb BARTON és WATSON szövegezése: anyagkeresés (vagy ha jobban tetszik anyagkutatás) akár valamely tárgy teljes irodalmáról, akár annak bizonyos szempontok szerinti kiválogatásáról van szó.³⁹

Vizsgáljuk meg befejezésül, milyen álláspontra helyezkedhetik a könyvtáros, ha a kért segítség túllépi az anyagkeresés határait, vagyis ha a kérdésre bibliográfiai válasz nem adható? Ez BUSHNELL szerint vitatható. Igen kétséges, mondja, vajon köteles-e a könyvtáros segíteni egy tanulmány, értekezés összeállításával, megfogalmazásával kapcsolatos munkában. Sokan határozottan kijelentik: ilyen segítségét nem adunk. Mások (köztük BUSHNELL) szerint a könyvtárosnak magának kell eldöntenie, milyen kérdésre ad választ.⁴⁰ STEWART szintén nem javasol határozott megoldást. Elfogadott dolog — mondja —, hogy a könyvtáros munkájának határait ő maga szabja meg.⁴¹

³³ ROLOFF: *i. m.* 86., 88. l., UHLENDAHL: *i. m.* 460—1. l., O. GRZSIBOVSKAJA: *Metodiceszkaja i bibliograficeszkaja rabota Pszkovskoj Oblaszt'noj Biblioteki*. Bibliotekar'. 1953. 9. sz. 18—23. l., Z. OBRZUD: *Stuzba informacyjno-bibliograficzna w Bibliotece Śląskiej*. Bibliotekarz. 1954. 1. sz. 21—5. l., M. MICHONSKA: *Stuzba informacyjno-bibliograficzna w wojewódzkich bibliotekach publicznych*. Bibliotekarz. 1953. 2. sz. 43—7. l., Louis Round WILSON—Maurice F. TAUBER: *The university library*. Chicago, 1948. 195. l., Pierce BUTLER: *The reference function of the library*. Chicago, 1943. 12—4. l., BARTON—WATSON: *i. m.* 47. l., CHASE: *i. m.* 9—10. l.

³⁴ William Warner BISHOP: *The theory of reference work*. K. T. Moody: *The library within the walls*. New York, 1929. Idézi George H. BUSHNELL: *Reference work in university libraries*. The reference librarian... Ed. by James D. Stewart. 27. l.

³⁵ BUSHNELL: *i. m.* 27., 28. l.

³⁶ S. R. RANGANATHAN—C. SUNDARAM: *Reference service and bibliography*. vol. 1. Madras, 1940. 259. l.

³⁷ BUTLER: *i. m.* 12—4. l.

³⁸ CHASE: *i. m.* 9. l.

³⁹ BARTON—WATSON: *i. m.* 47. l., nálunk az „irodalomkutatás” kifejezés használatos. L.: SEBESTYÉN: *i. m.* A Könyv. 1955. 548. l.

⁴⁰ BUSHNELL: *i. m.* 48. l.

⁴¹ STEWART: *i. m.* 15. l.

Ez utóbbi megállapítást valamennyi felmerülő kétes esetre kiterjeszthetjük, és az eddig ismertett szemponatok alkalmazásánál általános szabályként használhatjuk.

Összefoglalva az elmondottakat, a következőket állapíthatjuk meg: A tájékoztató szolgálat feladatainak elhatárolására az a megoldás kínálkozott, hogy a fentebb sorravezet szemponatok alapján meghatározzuk, melyik kérdésre válaszol a szolgálat, melyikre nem. De vajon találtunk-e az eddigiéknél olyan szempontot, melynek segítségével megvonhatjuk azt a határt, melyen túl a szolgálat által vállalható feladatok nem terjedhetnek? Azt mondhatjuk, hogy nem találtunk. Megállapítottuk ugyan, hogy előnyben részesítjük a magas kvalifikációval rendelkező olvasókat, kutatókat, egyetemi könyvtár esetében az egyetemi tanszemélyzetet, hallgatókat stb.; a választ függővé tesszük a kérdező céljától (ha ugyan meg tudjuk állapítani), és nem válaszolunk rejtvényekre, komolytalan kérdésekre; a kutatást bizonyos időn túl nem folytatjuk. Mégis mindezek alárendelt jelentőségűek. A válasz formájának mindig bibliográfiai jellegűnek kell lennie, ez a legfontosabb szempon, mely minden esetben alkalmazható a tájékoztató szolgálat munkájának elhatárolásában.

PÁLVÖLGYI ENDRE

Tapasztalatok a fűzés nélküli kötés alkalmazásánál az Országos Széchényi Könyvtárban. A modern fűzés nélküli könyvkötési eljárás több szempontból különbözik a régi, ún. égetett kötésnél.

Az új eljárásnál a könyv gerincét nem fűrészelik be, és nem helyeznek összekötő fűzőspárgát a fűrészelt vajatokba. Az égetett kötéseknel a vastag enyvrétegen kívül még a vajatokba helyezett fűzőspárga is összetartotta a könyv lapjait. A fűzőspárgának a könyv gerincének szélességénél pár cm-rel meghagyott hosszabb részeit a könyv tábláihoz erősítették, ezáltal igyekeztek a normálisan fűzött könyvek technológiáját követni, és az ilyen kötés tartósságát bizonyos maximális fokra fejleszteni.

Ezt az eljárást még ma is alkalmazzák, főleg újságok és folyóiratok kötésére, bár hátránya, hogy a vastag enyvezés következtében rendkívül merevvé válik a könyv gerince. Az ilyen enyvezés pár év után megszárad, töredezik, és ezáltal a lapok szétesnek. Újrakötés esetén a régi enyvezett réteget le kell tisztítani, ami komoly és nehezen megoldható feladatot jelent a könyvkötő számára. Előfordulhat azonban, hogy az enyvréteget nem lehet letisztítani, ez esetben vágógéppel kell levágni, és a beégetést és enyvezést újra alkalmazni. A vágás következtében a könyv margója keskenyedik, miáltal új beégetést és enyvezést legfeljebb egyszer vagy kétszer lehet alkalmazni ugyanazon a könyvön.

Az új fűzés nélküli kötés eljárásnál a gerincen nem fűrészelnek vajatokat, és nem fűznek a vajatokba fűzőspárgát. Ez azért lehetséges, mert az alkalmazott ragasztóanyagok nem száradnak ki, s nem merevednek úgy meg, mint az enyv, sokkal elasztikusabbak, és erős kötési tulajdonságuknál fogva a könyv lapjait jól összetartják. Ha az ilyen eljárással készült kötést újra kell kötni, a régi ragasztóanyag megfelelő oldóanyaggal leoldható, tehát nem kell a ragasztott részt géppel levágni, és így nem keskenyedik a könyv margója.

Az Országos Széchényi Könyvtár könyvkötészetében kísérletképpen kb. fél éve alkalmazzuk ezt az új fűzés nélküli eljárást hírlapok, bizonyos fajta folyóiratok, könyvek és telefonkönyvek bekötésére. Az ilyen fajta új kötési eljárásnál ragasztóanyagként a cipőiparban használatos „Movolit” ragasztót vagy „Színtelen izzólámpalakkot” használjuk, az előbbi benzollal, az utóbbit acetonnal hígítjuk megfelelő sűrűségűre. A „Movolit” ragasztó az olcsóbb, az izzólámpalakk a drágább anyag, hogy melyik mennyire tartós, azt az elkövetkezendő idők fogják megmutatni. Más anyagokkal még nem kísér-

leteztünk, mert jelenleg nem kaphatók. Vegyiparunk nagymérvű fejlődése bizonyára lehetővé fogja tenni a jövőben egyéb és talán még jobb műanyagragasztók használatát.

A fűzés nélküli ragasztott kötéseknél azonban már egy tanulságot leszűrhetünk, mégpedig azt, hogy csak megfelelő szívóképeségű papiroknál alkalmazható. A kréta- és csontpapirok nem szívják magukba a ragasztóanyagokat, tehát ilyen papiroknál ez az eljárás nem használható, a ragasztás leperreg róluk. További tapasztalatunk, ha a gerincet nem gömbölyítik meg, és egyenes hát marad, mint ez az ilyen ragasztott kötéseknél általában szokásos, akkor a könyv gerince egy pár hónap múlva homorodik, és a könyv teste elől kihasasodik. Könyvtári szempontból még egy hátránya van az ilyen kötésnek. Ugyanis a normális szortiment vagy könyvtári kötéseknél az áthajtott előzék-lap, a fűzőspárga-szárak, az ereszvászson csik, a betáblázó esik és a kötészvászson vagy bőr tartják össze a könyv testét a táblával. A fűzés nélküli eljárásnál csak az első és utolsó laphoz hozzáragasztott, nem áthajtott előzék és a gerincen alkalmazott fűzőszövet kötik a könyv testét a táblához. Az ilyen eljárás megfélelhet kiadói kötésnél, mely nem könyvtári célra készült, de könyvtári kötésnek semmiképpen sem elég tartós. Rövid idő után kiszakadna a könyv teste a táblából.

Több hónapos kísérletezés után az Országos Széchényi Könyvtárban kidolgoztunk egy új, a könyvtári speciális céloknak megfelelőbb, fűzés nélküli technológiát. Ez a következő munkafázisokból áll.

A présbe helyezett könyv gerincét bekenjük a ragasztóanyaggal, utána ráhelyezük a gerincenél mindkét oldalon 2–3 cm-rel szélesebb fűzőszövetet, rádörzsöljük, és a ragasztóval ismét átkenjük. Száradás után a könyv gerincét kalapáccsal meggömbölyítjük, mint a rendes könyvkötésnél. Ezt a műveletet nyugodtan elvégezhetjük, mert a kétszeres ragasztással és a fűzőszövet alkalmazásával a könyv gerince nemcsak hajlékonyra, hanem megfelelő crösségűvé is válik. Az így meggömbölyített könyv gerincét újra présbe helyezzük, átkenjük a ragasztóval, és a fűzőszövet szélességének megfelelően egy vászonsíkot ragasztunk a gerincere. Így a tábla beakasztásával a könyvtestet az előzékeken és a fűzőszöveten kívül teljes ereszhosszában a vászonsík is mindkét oldalon a táblához erősíti. Ezáltal sikerült körülbelül a szortiment kötés tartósságát elérni. A gerinc gömbölyítésével pedig megakadályozzuk a gerinc homorodását, illetőleg a könyv testének hasasodását. Ezt a kötési eljárást kísérletképpen alkalmazzuk, és minden kötetet, melyet ilyen eljárással kötöttünk be, tábláján belül megjelöltük, és állandóan figyelemmel kísérjük tartósságát az olvasótermi használatban. Az első ilyen kötéseket kb. féléve készítettük, és állandó használatuk ellenére semmiféle károsodás nem mutatkozik.

Miután ez az új kötési eljárás csak szívóképes papiroknál alkalmazható, különösen hírlapok és folyóiratok bekötésénél lehet igen széles körben alkalmazni. Ami a munkaidőt illeti, a mi gyakorlatunkban az időnyereség még nem nagy. Ennek oka az, hogy a kötésre kerülő anyag legnagyobb része különböző nagyságú és vastagságú, tehát itt éppen úgy megmutatkozik az a munkaidőkülönbség, mely a Széchényi könyvtári szortiment kötések és a nagyüzemi kötések munkaideje közt áll fenn. Nagyüzemi vonatkozásban, ahol 10–20 ezer kötetet kötnek egyszerre egyféle nagyságban és vastagságban, valóban komoly munkaidő-megtakarítás érhető el.

A könyvkötés nagyüzemi technológiájának fejlesztése terén még nagy lehetőségek vannak előttünk. Ha műanyagiparunk olyan formálható anyagokat fog produkálni, melyek kiváló ragasztóképeségük mellett a hideget és meleget is egyformán állják, akkor nem utópia az, hogy a nagyüzemi könyvkötés terén idővel forradalmi változások várhatók. Pl. nylonpapír, PVC könyvkötő-anyagok, műgyanta-ragasztók stb.

A svájci sajtóbibliográfia. Az 1955 szeptemberében tartott római történetész-kongresszus nyomtatásban kiadott anyagának hetedik kötete¹ Fritz BLASER referátumát közli a svájci időszaki sajtó bibliográfiájának eddigi munkálatairól.

A munkát a Nemzetközi Történettudományi Bizottság keretében 1929-ben alakított külön sajtóbibliográfiai bizottság (Commission pour la bibliographie rétrospective de la presse) indította el. Ennek a bizottságnak a megbízásából 1934-ben Wilhelm MOMMSEN, a bizottság titkára meg is szerkesztette az egyes nemzeti sajtóbibliográfiák szabályzatát. A második világháború miatt a nagy vállalkozás elakadt, és nem lehet tudni, hogy mennyire haladt az egyes országokban a munka.

BLASER beszámolójából most megtudjuk, hogy a svájci anyag feldolgozását Werner NÄF professzor vezette, és 1940-ben, BLASER szerkesztésében meg is jelentette Svájc történelmi forrásainak a sorozatában a svájci sajtó történetének bibliográfiáját. Amint a sajtótörténet tudományos forrásainak bibliográfiája megjelent, rögtön munkába vették maguknak a sajtótermékeknek a bibliográfiáját is a MOMMSEN által még 1934-ben készült alapelvek szerint, de néhány, a svájci sajtó különleges helyzetéből folyó módosítással. A svájci sajtóbibliográfia csak 1803-ig tartalmazza majd az összes periodikákat, azontúl csak a politikai és hirdetési lapokat, valamint a Szövetség és a kantonok hivatalos orgánumait. Viszont az anyaggyűjtést nem zárják le 1914-gyel — mint azt a Nemzetközi Történettudományi Bizottság eredetileg tervezte —, hanem napjainkig folytatják. A tulajdonképpeni Svájc mellett Liechtenstein hercegség sajtóját is feldolgozzák, és bevonják a külföldi hírlapokat is akkor, ha azokat Svájcban nyomtatták, illetve sokszorosították. Ez utóbbi szempont *nemzeti bibliográfiáknál*, akár könyvekről, akár periodikákról szóljanak is azok, máshol is magától értetődő volna; Svájcban azonban a belső készült, de külföldi érdekű lapok száma különösen jelentős. Egyedül Genfben a következő külföldi érdekltségű nyomdák álltak fenn a múlt század második felében: I. (= Imprimerie) Commerciale Serbe, I. Anglaise, I. Orientale de l'Atsume Gusa, I. de l'Ouvrier Israélite, I. du Courrier Serbe, I. du Journal Français, I. du Rabotnik, I. Jeune Turquie, I. Italiense, I. Nabat, I. Polonaise, I. Russe, I. Slave, I. Ukrainienne. A PFEFFER és PUKY-féle magyar nyomdát talán csak azért mellőzte felsorolásából BLASER, mert az lapot nem, csak röpiratokat adott ki.

Az egyes lapokat egyetlen betűrendben közli majd a bibliográfia, ad azonkívül külön mutatót a nyomtatási helyekről és a lapokat előállító nyomdákról. Szakmutatóra úgy látszik nem gondolnak, legalább BLASER előadásában nem említi, hogy ilyen is készülne a bibliográfiához. És — legalább egyelőre — lemondtak a svájciak a *külföldi újságok* svájci könyvtárakbeli lelőhely-bibliográfiájának elkészítéséről is, amelyet pedig a MOMMSEN-féle tervezet szintén ajánlott. (A *folyóiratok* svájci lelőhely-bibliográfiája nemrég jelent meg!)

Egészítsük ki BLASER fejtegetéseit azzal, hogy a magyar hírlap- és folyóirat-bibliográfia munkája is a Nemzetközi Történettudományi Bizottság felhívása nyomán indult meg a harmincas évek végén. A feldolgozás *Magyarország időszaki sajtójának könyvészete* címmel jelent meg, de befejezetlen maradt. A munka, részben a Könyvtártudományi Főbizottság támogatásával, 1953 óta az Országos Széchényi Könyvtárban folyik tovább, s első eredménye az 1945 és 1954 közti évek sajtójáról szóló összeállítás, amely 1956-ban jelent meg. Készül a teljes retrospektív magyar hírlapbibliográfia is, valamint a sajtóra vonatkozó irodalom bibliográfiája.

DEZSÉNYI BÉLA

¹ Comitato Internazionale di Scienze Storiche. X. Congresso Internazionale di Scienze Storiche. Roma 4—11 Settembre 1955. *Riassunti delle Comunicazioni*. Volume VII. 111—114. 1.: F. BLASER: *Eine Bibliographie der Schweizer Presse*.